

**Restructurarea învățământului în imperiul habsburgic
în a doua jumătate a secolului al XVIII-lea.
Dezbateri și reușite**

*Lector univ. dr. ANCA CÂMPIAN
Universitatea „1 Decembrie 1918,” Alba Iulia*

Regimul habsburgic a preluat, odată cu provincia, povara unui învățământ slab organizat, bazat pe tradițiile secolelor anterioare. Prioritățile fiind altele, Curtea nu a reușit, decenii de-a rândul, să modifice în profunzime domeniul educațional. Chiar și instituțiile de învățământ înființate la începutul secolului, în condițiile ofensivei catolice, s-au modelat pe sistemul de organizare dinainte existent și au folosit programe gata înrădăcinate și maturizate în evul mediu.⁴⁷ Reluarea prozelitismului catolic prin intermediul ordinilor călugărești (iezuști, piariști, franciscani etc.) s-a înscris printre strategiile conservatoare utilizate de Viena pentru consolidarea puterii.⁴⁸ În consecință, chiar și în Transilvania și Ungaria, părți ultraconservatoare ale imperiului, s-au vehiculat aceleași teorii critice la adresa educației tradiționale ca peste tot în Europa. În 1706, însuși unul dintre inamicii înverșunați ai Vienei, Francisc Rákóczy al II-lea, releva, într-o scrisoare, carențele activității formative desfășurate de ordinele călugărești și lipsa lor de interes față de științe sau istorie,⁴⁹ iar Dieta din 1723 recunoștea slabul nivel al clasei politice, datorat lipsurilor existente în pregătirea nobilimii.⁵⁰

Reformismul, din dorința de a restrânge cheltuielile și de a stimula educația populară, a schimbat coordonatele acestei evoluții. S-a extins rețeaua școlilor elementare, iar, în contrapondere, s-a limitat accesul categoriilor paupere înspre gimnazii și școli superioare. Măsurile restrictive privind trecerea în învățământul mediu sau superior au apărut imediat după 1750, s-au accentuat odată cu

⁴⁷ Tonk Sándor, *Cadrul formativ al intelectualității române din Transilvania*, (lucrare în manuscris), p. 1.

⁴⁸ Despre instrumentalizarea ordinilor călugărești de către puterea centrală pe parcursul veacurilor, vezi Onisifor Ghibu, *Catolicismul unguresc în Transilvania și politica religioasă a statului român*, Cluj, 1924, p. 198.

⁴⁹ Finácsy Ernő, *A magyarországi közoktatás története Mária Terézia korában*, vol. I, Budapeșt, 1899, p. 5.

⁵⁰ Grünwald Béla, *A régi Magyarország 1711-1825*, Budapeșt, 1888, p. 343.

desființarea ordinului iezuit și cu elaborarea marilor reglementări ale deceniului opt, pentru a atinge apogeul sub Iosif al II-lea, prin dizolvarea fundațiilor și instituirea taxelor școlare sau a burselor.

Contrar opiniilor unor specialiști, reformarea învățământului din imperiul habsburgic nu s-a realizat mult mai târziu decât în statele vest-europene. Franța, spre exemplu, se confrunta cu aceleași greutăți generate de un sistem educațional perimat, de sorginte medievală, care nu mai corespundea noilor necesități sociale. Obiectivele pedagogice vizau doar pregătirea principilor, aristocrației, teologilor, juriștilor și medicilor, interesul pentru formarea funcționarilor sau a categoriilor economico-administrative dinamice fiind încă limitat. Numai după jumătatea veacului s-a dezvoltat ideea unei noi didactici, scoasă de sub monopolul clerului și al ordinelor.

Pe la 1750, problema școlară s-a transformat într-o dezbatere fundamentală, pigmentată de numeroase proiecte și lucrări ce susțineau conectarea învățământului la realitate și reorganizarea lui pe criteriile utilității, competenței și selecției naturale.⁵¹ În legătură cu educația populară, s-au vehiculat opinii de mare generozitate, spre a se demola vechea teză potrivit căreia cei săraci nu au nevoie de pregătire.⁵² Discuțiile au pătruns în sferile politice și s-au extins dincolo de limitele secolului, impulsionate fiind de marile evenimente sociale desfășurate în acel spațiu. Și alte state apusene ajunseseră la conștiința înlăturării tiparelor medievale care încorsetau cultura, spiritul și educația, elaborând planuri de restructurare croite pe principii asemănătoare.⁵³

⁵¹ Roland Mortier, *Les philosophes français et l'éducation publique*, în vol. *Clarté et ombres du Siècle des Lumières*, Genève, 1969, p. 104-113. Pentru planurile franceze privind reformarea învățământului, vezi și G. Compayre, *Histoire critique des doctrines de l'éducation en France depuis le XVII-ème siècle*, vol. I-II, Paris, 1879, passim.

⁵² Dezbaterile privind educația populară în Franța, la Harvey Chisick, *The limits of reform in the Enlightenment. Attitudes toward the education of the lower classes in eighteenth century France*, Princeton, 1981, passim.

⁵³ Tablouri ample privind situația învățământului central-european și occidental, la Charles Villiers, *Coup d'oeil sur les universités et le mode d'instruction publique d'Allemagne protestante, en particulier du royaume de Westphalie*, Cassel, 1808; R. du Moulin Eckart, *Geschichte der deutschen Universitäten*, Stuttgart, 1929; Stephen d'Irsay, *Histoire des universités françaises et étrangers des origines à nos jours*, vol. II, Paris, 1933; William Boyd, *The history of western education*, ed. a IV-a, London, 1947; Laetitia Boehm, A. Müller Rainer, *Universitäten und Hochschulen in Deutschland, Österreich und Schweiz*, Düsseldorf, 1983; A. Müller Rainer, *Geschichte der Universität von der mittelalterlichen Universitas zur deutschen Hochschule*, München, 1990.

Înscriindu-se în noua ideologie pedagogică europeană, Curtea a demarat tentativele de reformare a educației, inițiate în Tirol (1747), Austria de jos (1727 și 1748), Styria și Moravia (1751),⁵⁴ care au început treptat să se aplice și să se facă simțite și în Transilvania și Ungaria, măcinând, lent dar sigur, tutela confesională asupra învățământului și dând semnalul deschiderii unei noi epoci. Construită pe concepția **die Schule ist und bleibt ein Politicum**,⁵⁵ restructurarea educației a constituit parte integrantă a reformei administrativ-politice, evoluând în același ritm cu ea.

În același an 1760, în care lua ființă Consiliul de Stat, s-a întemeiat Comisia Aulică de Studii (Studienhofkommission), la stăruințele consilierilor imperiali van Swieten, Martini, Kaunitz și Sonnenfels. În rândurile ei au fost cooptați specialiști de marcă în domeniul învățământului superior, majoritatea activând la Universitatea vieneză, precum canonicul Stock, consilierul Bourguignon – un strălucit jurist, canonicul Simen – membru al catedrei de filosofie sau iezuitul Gaspari – un bun istoric,⁵⁶ iar ca președinte a activat, până în 1773, arhiepiscopul de Viena, cardinalul Migazzi, înlocuit în anul amintit cu van Swieten.⁵⁷ Acest for reprezenta unul dintre instrumentele politicii de centralizare și uniformizare a imperiului.

De altfel, în toate provinciile se constituiseră multiple comisii pe domenii majore de activitate, având misiunea de a elimina specificitățile și de a reduce autonomiile locale, iar printre ele, comisiile școlare jucau roluri extrem de importante. În Ungaria, pe lângă Consiliul Locumtenențial funcționau cinci comisii de mai mare pondere, un loc fruntaș ocupându-l comisia ecleziastică și școlară,⁵⁸ iar în Transilvania, Guberniul beneficia, de asemenea, de ajutorul unor comisii, printre ele numărându-se desigur și comisia pentru probleme religioase și școlare (Commissio Catholica, devenită, mai apoi, Commissio Ecclesiastica sau Commissio Publico-Ecclesiastica). Ele vor sta la baza departamentelor administrative de mai târziu.

⁵⁴ Ioan Marin Mălinaș, *Situația învățământului bisericesc al românilor în contextul reformelor școlare din timpul domniei împărătesei Maria Tereza 1740-1780, a împăraților Iosif al II-lea 1780-1790 și Leopold al II-lea 1790-1792*, Oradea, 1994, p. 18. Considerații importante despre restructurările timpurii în domeniul învățământului și la V. L. Tapié, *L'Europe de Marie Thérèse. Du baroc aux Lumières*, Paris, 1973, p. 3-150.

⁵⁵ Kornis Gyula, *A magyar művelődés eszményei 1777-1848*, vol. I, Budapest, 1927, p. 3.

⁵⁶ Fináczy Ernő, *op. cit.*, p. 271.

⁵⁷ Ioan Marin Mălinaș, *op. cit.*, p.73-74.

⁵⁸ Marczali Henrik, *Magyarország története II. József korában*, vol. I, Budapest, 1885, p. 306-410.

Imediat după ce Comisia Aulică de Studii și-a definit competențele, sarabanda schimbărilor s-a declanșat cu intensitate.⁵⁹ După doar un deceniu de activitate, Comisia dispunea intrarea în vigoare a *Normei Studiorum*, o nouă programă pentru învățământul superior, alcătuită după criteriile radicale aplicate la Universitatea Vieneză, iar în 1777, un obiectiv major al reformei școlare, și anume desființarea ordinului iezuit, a fost atins, e adevărat cu o mică întârziere în raport cu statele occidentale în care acești călugări erau prezenți. Printr-o atare mutare abilă, Curtea câștiga imensa sumă de 1.637.497 de florini, un pilon esențial al viitoarelor reforme în materie de educație, o parte a banilor fiind alocată Fondului de studii ardelean, creat încă din 1765, pentru restructurarea învățământului de la marginile răsăritene ale imperiului.⁶⁰

În 1774, o echipă de specialiști a primit sarcina de a elabora, sub conducerea consilierului imperial Kressel, principiile unei noi politici în învățământ. Martini urma să schițeze coordonatele reformei universitare, Kollar răspundea de restructurarea gimnaziilor, iar Greiner de reorganizarea școlilor primare. Pe parcurs, Kollar a fost înlocuit cu piaristul Grațian Marx, iar locul lui Greiner a fost luat de cunoscutul pedagog Felbiger.⁶¹ Roadele muncii prestigiosului colectiv au apărut repede, astfel încât, în 6 decembrie 1774, s-a publicat programul *Allgemeine Schulordnung für die deutschen Normal-, Haupt- und Trivialschulen in den sämtlichen königlichen Erblanden*, un document mult prea dezbătut în literatura de specialitate spre a mai insista asupra

⁵⁹ Pentru reformele școlare ale Mariei Tereza, vezi Karl Wotke, *Das österreichische Gymnasiums im Zeitalter Maria Theresias*, în *Monumenta Germaniae Paedagogica*, XXX, Berlin, 1805; Robert Meister, *Entwicklung und Reformen des österreichischen Studienwesens*, vol. I, Wien, 1963 sau R. Kiviz, *Geschichte der kaiserlichen Universität zu Wien*, vol. I-II, Wien, 1965.

⁶⁰ Onisifor Ghibu, *op. cit.*, p. 79-86.

⁶¹ Printre lucrările sale: *Erste Verordnung zur Verbesserung der katolischen Trivialschule zu Sagan; Eigenschaften, Wissenschaften und Bezeigen rechtschaffener Schulleute, um nach dem in Schlesien für die Römisch-Katolischen bekannt gemachten Kgl. Generallandschulreglement in den Trivialschulen der Städte und auf dem Lande der Jugend nützlichen Unterricht zu geben* (1768); *Methodenbuch für Lehrer der deutschen Schulen in den K. K. Erblanden* (1775); *Proiectum Budense* – care prevedea câte o școală normală pentru fiecare centru de district școlar – etc. El a elaborat, între 1763-1765, amplul *Generallandschulreglement* care se va aplica în Prusia. Înlăturat de Iosif al II-lea, a murit în 1788, fiind înmormântat la Pozsony. Vezi Vasile Bolca, *Școala normală română unită din Oradea 1784-1934*, Oradea, 1934, p. 13-16; Ernst Roloff, *Lexicon der Paedagogic*, vol. I, Freiburg, 1913; Joseph Alexander Helfert, *Die österreichische Volksschule*, vol. II, Praga, 1860.

lui.⁶² Să menționăm doar faptul că actul promova metode pedagogice moderne, aplicate deja de câțiva ani la Școala Normală „Sfânta Ana” din Viena, pe care și Gheorghe Șincai a avut, după cum bine se știe, fericita ocazie să o frecventeze.

Dinspre ciclul elementar de învățământ, schimbările s-au extins apoi înspre ciclul mediu și înspre cel superior. Într-o primă fază, a avut câștig de cauză programul piaristului Grațian Marx, ale cărui principii, cumulate în *Historica enarratio reformationis studiorum humaniorum iussu Mariae Theresiae ab anno 1776 susceptae*, au fost aplicate în ținuturile ereditare.⁶³ Acest proiect nu era deosebit de îndrăzneț, păstrând multe din elementele de bază fixate în vechiul program iezuit *Ratio Studiorum*, dar se caracteriza prin coerență, logică, ordine și moderație, părți substanțiale ale lui fiind reutilizate în viitoarele documente reformiste în materie de educație.

Odată cu intensificarea dezbaterilor privind remodelarea activității pedagogice din Ungaria și Transilvania, consilierii imperiali au sesizat că reperatele gândite de Grațian Marx nu corespundeau exigențelor înnoitoare, drept pentru care, după înverșunate dispute, s-au impus propunerile lui Ürményi Iosif, un specialist de mare valoare, înalt funcționar al Cancelariei Aulice Maghiare, fost student al lui Martini și adept înverșunat al acestuia.⁶⁴ Alături de Adam Kollar și de alți reformatori, el a contribuit la editarea amplului act *Ratio educationis totisque rei litterariae regnum Hungariae et provincias eidem adnexas*, cu variante ale textului în germană și în latină,⁶⁵ un proiect de asemenea îndelung analizat în literatura de profil și a cărui reevaluare nu și-ar avea locul în sintetica noastră prezentare. Am adăuga numai constatarea că actul a fost rodul unei gândiri colective, având la bază principii pedagogice germane și franceze, legiferările anterioare ale lui Felbiger, ideile lui Marx, coordonatele noi aplicate în transformarea Universității vieneze și multe alte concepții novatoare. Sărbătorirea intrării în vigoare a programului *Ratio Educationis*, o idee la care Maria Tereza a ținut foarte mult, nu s-a putut organiza decât în iunie 1780, la palatul regal din

⁶² Vezi Fazakas István, *Ratio Educationis*, în *Anuarul Institutului de Istorie Cluj*, 36(1997), p. 243-248.

⁶³ Susana Andea, Avram Andea, *Structuri transilvane în epoca luminilor*, Cluj-Napoca, 1996, p. 71-90.

⁶⁴ Fazakas István, *op. cit.*, loc. cit.

⁶⁵ Textul original, în *Ratio educationis totiusque rei litterariae per regnum Hungariae et provincias eidem adnexas*, Vindobonae, 1777, iar traduceri în maghiară, la Friml Aladár, *Az 1777-iki Ratio Educationis*, Budapest, 1913 sau la Mészáros István, *Ratio Educationis. Az 1777-i és az 1806-i kiadás magyar nyelvű fordítása*, Budapest, 1981, passim. Vezi și I. L. Csóka, *A Ratio Educationis korszaka*, în *Magyar Művelődéstörténet*, Budapest, 4(1941).

Buda. Magistrul document a fost atât de bine gândit, încât a continuat să fie aplicat și în timpul reformelor, mult mai spectaculoase, ale lui Iosif al II-lea.

Se pare că acest act școlar fundamental a avut o influență mai mare asupra spațiului transilvănean chiar decât *Norma Regia* din 1781.⁶⁶ Având în vedere faptul că în 1780, la Sibiu, Guberniul a convocat o ședință la care au fost prezenți directorii școlilor normale din provincie, în scopul de a prelucra instrucțiunile de adoptare a normelor din *Ratio Educationis*,⁶⁷ e posibil ca programul să fi fost, cel puțin pentru anumite categorii de școli, un reper de bază al învățământului ardelean. Aceasta este însă o problemă asupra căreia istoricii nu s-au aplecat, deocamdată, cu suficientă atenție.

Odată cu preluarea puterii de către Iosif al II-lea, politica școlară a statului s-a dinamizat spectaculos. La început, împăratul nu-și stabilise strategii foarte clare în domeniul învățământului, reconfirmând în întregime *Ratio Educationis*, dar era hotărât ca, pe măsură ce se va informa asupra situației, să efectueze schimbări radicale. El s-a sprijinit, în bună parte, pe activitatea acelorași consilieri care își demonstraseră competența în timpul Mariei Tereza, de genul lui Sonnenfels sau Kaunitz, ultimul, din ce în ce mai prolific, trimitând în 1786 noi planuri Ecaterinei a II-a pentru dezvoltarea rețelei școlare din Rusia.⁶⁸

În 1781, pentru Transilvania s-a introdus un program aparte, *Norma Regia*, în elaborarea căruia un rol important i-a revenit inspectorului școlar Mártonffy Iosif. Actul era, în fapt, un apendice al lui *Ratio Educationis*, referindu-se, aproape exclusiv, la problema gimnaziilor. Structurat în două părți și trei capitole, el confirma dreptul absolut al autorităților laice (Guberniu și Comisia școlară) în coordonarea educației. Erau stabilite, totodată, materiile și programul de studiu în învățământul mediu; tipurile de școli medii (cu trei și cinci clase); manualele utilizate; atribuțiile directorilor și profesorilor; aspectele legate de îmbunătățirea moralei, disciplinei și sănătății elevilor; obligațiile comunităților în ceea ce privește susținerea materială a procesului formativ; componența Comisiei școlare; procedurile de desemnare a profesorilor etc. Se interzicea drastic procurarea de bani pentru instituțiile de învățământ prin colecte sau prin activități extrașcolare ale elevilor; se introduceau noile metode pedagogice; erau stimulate calitățile individuale ale tinerilor; se evidenția necesitatea angrenării părinților în activitatea școlară; se contura un alt sistem de premii și penalități; se delimita intervalul vacanțelor; se restrângea accesul la studii medii numai la categoria absolvenților de școli normale, principale sau naționale care au depășit vârsta de

⁶⁶ Fazakas István, *op. cit.*, loc. cit.

⁶⁷ Bándi Vazul, *A csiksomlyói róm. kath. Főgymnasium története*, în *A csiksomlyói róm. kath Főgymnasium Értesítője*, Miercurea Ciuc, 1895-1896, p. 137.

⁶⁸ Kornis Gyula, *op. cit.*, p. 36.

12 ani; se pretindea ca rapoartele către Comisia școlară să se înainteze de două ori pe an; se fixau datele și conținutul examenelor și se instituiă multe alte reglementări necesare în rețeaua școlară a provinciei. Deși în capitolul referitor la administrația învățământului pot fi regăsite numeroase prevederi cuprinse și în *Ratio Educationis*, programa pentru Transilvania avea un caracter mai moderat și mai confesional. În felul în care actul era întocmit, el nu elimina posibilitatea unor eventuale modificări, având mai mult aspectul unui proiect decât cel al unei legi. De-acum, accesul în școli nu mai este câtuși de puțin condiționat de etnia sau religia tinerilor.⁶⁹

Asemeni Mariei Tereza, Iosif al II-lea s-a confruntat cu o dificultate majoră în aplicarea reformelor sale, și anume lipsa fondurilor. Pentru a o putea depăși, împăratul nu a evitat măsurile restrictive în materie de învățământ, chiar dacă acestea șubrezeau puterea bisericii romano-catolice. În fond, și preoții erau, într-un fel, funcționari ai statului, iar educația lor trebuia să intre în sfera de competență a Curții. Decizia suveranului de a diminua numărul de seminare se adăuga anterioarei sale dispoziții de a reduce universitățile din imperiu la trei (Viena, Louvain și Buda), luată tot din considerentul de a reduce cheltuielile. Având în vedere faptul că până și congregațiile și confraternitățile s-au dizolvat (inclusiv cunoscutele congregații „Sfânta Maria” create de iezuiți pe lângă școli), iar ordinele catolice nu s-au mai menținut decât dacă dețineau școli, aziluri și orfelinate sau dacă desfășurau activitate culturală și științifică, spaima episcopilor că li se vor destrăma diecezele părea îndeajuns de îndreptățită.⁷⁰

Toate sumele rezultate din lichidarea seminarelor diecezane, a congregațiilor, confraternităților sau a anumitor ordine, din secularizarea fundațiilor religioase și din încetarea activității școlilor mănăstirești intrau în bugetul Camerei imperiale, ridicând Fondul de studii la uriașa sumă de 2.765.152 de florini, bani ce s-au redistribuit destul de echitabil, pe provincii, în funcție de necesități.⁷¹ De data aceasta, alocațiile vizau, cu precădere, învățământul primar, veriga cea mai slabă a ciclului școlar și, după cum se știe, de pe urma redirectionării surselor, românii ardeleni au avut de câștigat.

⁶⁹ Pentru conținutul și caracterul prevederilor din *Norma Regia*, vezi Bándi Vazul, *op. cit.*, p. 139-143; Gál Kelemen, *A kolozsvári unitárius Kollégium története*, vol. II, Kolozsvár, 1935, passim; Lucia Protopopescu, *Contribuții la istoria învățământului din Transilvania 1774-1805*, București, 1966, capitolul *Învățământ mediu. Gimnaziu*; Ioan Marin Mălinaș, *op. cit.*, p. 105-106. Titlul complet al actului este *Norma Regia pro scholis Magni Principatus Transilvaniae, Josephi II. Caesar. Aug. Magni Principatus Trans. iussu edita*, Cibinii, 1781, 74 pag.

⁷⁰ Marczali Henrik, *op. cit.*, vol.II, p. 183-187.

⁷¹ *Ibidem*, p. 292-297.

Între timp, s-a reorganizat și Comisia de Studii vieneză (Studienhofkommission), având în componență zece consilieri prezidați de Gotfried van Swieten. Respectivul for reunea specialiști cu opinii foarte variate despre evoluția domeniului școlar. Dintre ei, unii își permiteau chiar să critice strădaniile lui Iosif al II-lea de centralizare și uniformizare a învățământului, acuzându-l pe împărat că promovează o concepție prea mecanicistă și fiziocrată.⁷² Sporindu-și autoritatea, Studienhofkommission a pus în umbră activitatea comisiilor școlare de pe lângă Consiliul Locumtenențial maghiar și Guvernul ardelean.

Comisia de studii din Transilvania (Commissio Litteraria) se formase în urma patentei imperiale din mai 1781, prin desprinderea din Commissio Publico-Ecclesiastica, și avea în frunte pe episcopul catolic Batthyány, apoi, din 1782, pe guvernatorul Brukenthal, iar din 1785, pe consilierul Eszterházy. În momentul în care fundațiile confesionale au fost scoase de sub tutela bisericii, în provincie s-a înființat Commissio Fundationalis, în 1782, prezidată de viitorul tezaurar Bánffy, iar din 1786, tot de Eszterházy.

În 1784, în Transilvania a luat naștere și Comisia Mixtă, având rolul de a introduce, în acord cu decretul de toleranță, un sistem unitar de învățământ pentru școlile de toate religiile, cu anumite reușite la nivelul educației elementare. Din păcate, ideea școlilor mixte din punct de vedere etnic și confesional, aflate sub controlul total al statului și funcționând pe baza unor programe unitare, s-a întrupat numai la nivelul învățământului primar, iar după moartea lui Iosif al II-lea, nu se va mai urmări promovarea ei.⁷³ În 1790, prin restituție, forurile provinciale de coordonare a învățământului create de Iosif al II-lea s-au dizolvat, păstrându-se în Transilvania doar vechea Commissio Ecclesiastica.⁷⁴ Interesant este faptul că românul catolicizat Ștefan Koszta, protocolist gubernial și actuar în Commissio Litteraria (Commissio in Negotio Studiorum), a îndeplinit simultan funcția de secretar în mai multe dintre comisiile nou create.⁷⁵

În întregul imperiu, comisiile școlare provinciale, conduse din ce în ce mai autoritar de Comisia vieneză de Studii, au avut o activitate bogată în ceea ce privește învățământul elementar și cel mediu, constituind frecvent școli primare,

⁷² Kornis Gyula, *op. cit.*, p. 36-90.

⁷³ *Ibidem.*

⁷⁴ Trócsányi Zsolt, *Erdélyi kormányhatósági levéltárak*, Budapest, 1973, p. 223-226.

⁷⁵ *Arhivele Naționale Ungaria, Fond 54 -Protocollum Commissionis in Negotio Studiorum -1781*, 7 vol., passim.

declasificând, promovând și dizolvând numeroase gimnazii sau constituind altele noi.⁷⁶

Multe alte măsuri adoptate în epoca iosefină erau orientate în sensul uniformizării și centralizării administrației și învățământului. În 1783, la ordinul Curții, Ungaria și Transilvania au fost împărțite în câteva zone, în funcție de prioritățile politicii școlare, ele suprapunându-se peste directoratele de studii înființate cu câțiva ani înainte.⁷⁷ O altă dispoziție, situată în prelungirea strategiilor de uniformizare schițate de Maria Tereza, a fost cea legată de germanizarea sistemului politico-administrativ și educațional, publicată în noiembrie 1784 și având ca termen-limită de îndeplinire anul 1787. Se prevedea ca, de la data respectivă, în ierarhia birocratică să se utilizeze numai limba germană, cauzele juridice să fie susținute, de asemenea, în germană, iar personalul din învățământ, la toate nivelurile, era nevoit, la rândul lui, să învețe limba oficială a imperiului pentru a-și putea păstra posturile. Accesul tinerilor în ciclul mediu și în cel superior s-a condiționat și el, astfel, de cunoașterea germanei.⁷⁸

În pofida opoziției Consiliului Locumtenențial, Guvernului și comitatelor, suveranul era ferm hotărât să concretizeze acest obiectiv. El și-a reconfirmat decizia printr-o nouă patentă emisă în 1786, dar a mai acordat un nou interval de trei ani pentru executarea ei. În perioada 1787-1788, a început verificarea drastică a modului în care profesorii au asimilat limba germană, în gimnaziile și colegiile din Ungaria și Ardeal sau la Universitatea de la Pesta s-au adus numeroși pedagogi din spațiul austriac și au fost înlăturate din rețeaua școlară cadre de valoare, care nu au reușit să-și însușească ordinul (spre exemplu, cazul istoricului Katona, profesor la Universitatea din Pesta).⁷⁹ Restaurația de după Iosif al II-lea a oprit procesul germanizării intensive, ce a creat o adevărată teroare în teritoriile supuse.

⁷⁶ Despre modificările rețelei gimnaziale în timpul lui Iosif al II-lea, vezi Ompoly Veszely Károly, *Az erdélyi róm. kath. közéletnek szervezeteinek vázlatja*, Kolozsvár, 1861, p. 1-5; Mészáros Ferenc, *A magyarországi kath. gymnásiumok története, a gymnásiumi tanügy általános történetének vázlatával, különös tekintettel az iskolai és összes ösztöndíji alapítványokra*, Buda, 1865, p. 23-113; Georg Wolf, *Das Unterrichtswesen in Österreich unter Kaiser Joseph II. Nach einer Darstellung von Jos. v. Sonnenfels*, Wien, 1880, passim; Johann Heinrich Schwicker, *Die ungarischen Gymnasien. Geschichte, System, Statistik*, Budapest, 1881, passim.

⁷⁷ Bozóky Alajos, *A nagyváradi kir. Akadémia százados múltja 1788-tól 1888-ig*, Budapest, 1889, p. 7 și urm.

⁷⁸ Bándi Vazul, *op. cit.*, p. 237.

⁷⁹ Kornis Gyula, *op. cit.*, p. 90.

Preluarea fundațiilor religioase de către Camera imperială a constituit și ea una dintre căile de exercitare deplină a autorității statului în domeniul învățământului. Prin intermediul acordării bursei, Curtea avea, de-acum, posibilitatea de a dirija fluxul populației școlare în funcție de propriile interese. În Ungaria s-au instituit trei categorii de burse, și anume de 260 de florini, 200 de florini și 160 de florini, tinerilor dându-li-se posibilitatea de a-și alege singuri instituția de învățământ pe care doreau să o frecventeze.⁸⁰ În Transilvania, provincie mai săracă, s-a stabilit un alt quantum al celor trei tipuri de burse – adică 120, 80 și 60 de florini – pentru studenții care beneficiau de sprijinul statului.⁸¹ Oricum, sistemul bursei nu asigura un suport pentru pregătire la nivelul atins anterior de fundațiile religioase, contribuind, practic, la scăderea frecvenței în învățământul mediu și superior, dar el reprezenta o modalitate eficientă de restrângere a cheltuielilor.

Tot din considerente economice, în universități, colegii, arhigimnazii și gimnazii s-a renunțat la gratuitate, introducându-se taxele școlare. În Ungaria, ele erau de 6 florini pentru gimnazii, 9 florini pentru arhigimnazii sau colegii și 15 florini pentru universitate,⁸² iar în Transilvania, sumele fixate pentru accesul la cursuri erau cu ceva mai mici. Elevii, inclusiv cei de origine nobiliară care nu obținuseră burse, erau obligați să plătească taxele de studiu, excepție făcându-se doar în cazul unor gimnazii sau colegii protestante, unde, pe baza autonomiei prezervate, s-a menținut principiul gratuității învățământului.

În timpul lui Iosif al II-lea, modernizarea ciclurilor formative mediu și superior nu a însemnat și extinderea lor. În fapt, numărul gimnaziilor, arhigimnaziilor, colegiilor și seminarelor s-a redus, iar în Ungaria, populația școlară aferentă acestor trepte de învățământ s-a diminuat, de la 8356 de elevi, în 1784, la 4629 de elevi, în 1788,⁸³ scăderea încadrându-se în parametri asemănători în Transilvania. Tinerii uniți au fost în mare măsură afectați de noile restricții, în 1790, din 421 de burse acordate, numai o infimă parte revenindu-le românilor.⁸⁴ La stipendiile datorate parcimonios și la taxele de studii, se adăuga clauza cunoașterii limbii germane, impusă acelor care doreau a-și continua pregătirea, micșorându-le astfel șansele.

⁸⁰ *Ibidem*, p. 36-90.

⁸¹ *Elenchus adolescentum literis operam navantium, qui pro anno scholastico 1788/1789 e foundationibus catholicis juventutis Transilvaniae stipendia impetrarunt*, document publicat de Hodor Károly în *Erdélyi Múzeum*, Cluj, 8(1881), nr. 7, p. 219-224.

⁸² Kornis Gyula, *op. cit.*, p. 36-90.

⁸³ *Ibidem*.

⁸⁴ Lucia Protopopescu, *op. cit.*, capitolul *Forme de învățământ superior în Transilvania ultimului sfert al secolului al XVIII-lea*.

Dacă în rețeaua școlilor medii și superioare regresia cantitativă a fost evidentă, tendințe diametral opuse s-au manifestat în învățământul elementar, unde suveranul și-a concentrat majoritatea resurselor alocate politicii educaționale. Metodele pedagogice ale lui Felbiger fuseseră pe parcurs corectate de Gall și van Swieten, devenind mai eficiente, mai simple și mai raționale.⁸⁵ Extinderea aplicării lor s-a făcut relativ rapid, prin eforturile Curții. În legătură cu politica de stimulare a școlilor naționale, istoriografia noastră a realizat o literatură abundentă și oscilantă în plan valoric, dar această chestiune, ca una de impresionantă anvergură, nu poate fi tratată în spațiul limitat al prezentului studiu.

În concluzie, se cuvine, credem, a se sublinia că restructurările inițiate de Maria Tereza și Iosif al II-lea, deosebit de profunde, nu au mai putut fi anihilate, cu toate reforturile restauratorii ale forțelor conservatoare care au revenit pe prima scenă a politicii imperiale în epoca postreformistă. Practic, metamorfozele gândite de cei doi suverani și-au pus amprenta asupra întregii istorii ulterioare a imperiului, având, și în materie de educație, efecte perene.

Oricum, prin deciziile lor ireversibile, s-a ajuns ca nici în Transilvania situația să nu se mai poată compara cu cea din prima jumătate a veacului al XVIII-lea, iar noilor elite românești li s-a oferit posibilitatea de a include în strategia politică națională, cu tot mai mare fermitate, problema învățământului propriu.

The Reshaping of Habsburgic Educational System in the Second Half of the 18th Century. Debates and Successes

Abstract

It is well-known that the imperial educational system was quite unsettled at the beginning of the 18th century. But the ideological changes from the second half of the century required a wide reshaping of cultural life. In this way, the educational system became a very important link of cultural evolution, almost a fundamental base of the new political-administrative reformation.

In 1760, the imperial authorities decided to create Comisia Aulică de Studii (Studienhofkommission) in order to settle the education deficiency. In only a few years, the commission elaborated *Norma Studiorum* that referred to the superior education and, in 1777, it officialized the abolishment of Jesuit Order.

In 1774, a group of specialists elaborated *Allgemeine Schulordnung*..., a document that promoted modern pedagogic methods. A few years later, in 1780,

⁸⁵ Nicolae Albu, *Istoria învățământului românesc din Transilvania până la 1800*, Blaj, 1944, p. 219.

Ratio Educationis tried to mould the pedagogic activities from Hungary and Transylvania.

The Transylvanian education has been reshaped by *Norma Regia*, 1781, an appendix of *Ratio Educationis*, that established the right of secular authorities to interfere in the educational system.

According to all the programmes elaborated by so many specialized commissions, the imperial educational system has been really improved. Unfortunately, after Iosif the 2nd death, these programmes were no longer followed; but the system was already changed and organized on modern bases.